

تغییرات جمعیتی کشور در ۶ دهه‌ی اخیر

مهرنوش میرمحمد

✱ مقدمه

می‌شود.

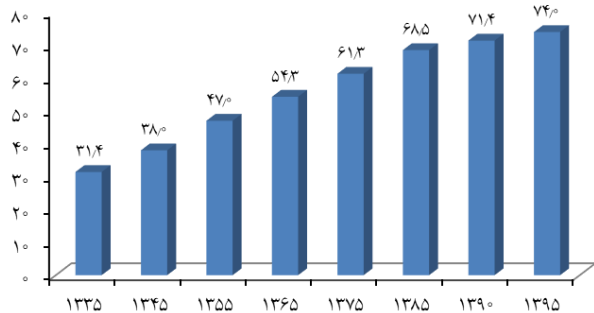
✱ شاخص‌های جمعیتی

بر اساس اطلاعات سرشماری‌های نفوس و مسکن، جمعیت کشور از ۱۸,۹۵۴,۷۰۴ نفر در سال ۱۳۳۵ به ۷۹,۹۲۶,۲۷۰ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. جدول ۱ تغییرات جمعیت از سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ را نشان می‌دهد. بر اساس این جدول متوسط رشد سالانه جمعیت کشور در بازه‌ی زمانی ۱۳۳۵-۱۳۶۵ به بیش‌ترین میزان خود یعنی ۳۸۱ درصد رسیده است. شایان ذکر است متوسط رشد سالانه‌ی جمعیت عبارت است از نسبت تغییرات سالانه‌ی یک جمعیت به کل جمعیت که به صورت درصد بیان می‌شود. متوسط رشد سالانه‌ی جمعیت در نقاط شهری و روستایی نیز در سرشماری سال ۱۳۶۵ از میزان بالایی برخوردار بوده و به ترتیب برابر ۵/۴۱ و ۲/۲۷ درصد بوده است (جدول ۱).

میزان شهرنشینی کشور، نسبت جمعیت نقاط شهری به کل جمعیت کشور (بر حسب درصد) بوده که در سال‌های اخیر روندی افزایشی داشته است. تمرکز سرمایه در شهرهای بزرگ، تبدیل نقاط روستایی به شهری، ادغام تعداد بسیار زیادی از نقاط روستایی اطراف شهرها با شهرها، افزایش مهاجرت از روستاها به شهرها به دلایلی از جمله عدم ایجاد فرصت‌های شغلی و کمبود فرصت‌های تحصیلی در سطوح متوسطه و عالی در مناطق روستایی، گسترش فعالیت‌های خدماتی در مناطق شهری، ایجاد بعضی صنایع در حاشیه‌ی شهرها و مکانیزه شدن کشاورزی و در نتیجه مهاجرت روستاییان به شهرها را می‌توان از عوامل مؤثر در این افزایش دانست. به این ترتیب میزان شهرنشینی از ۳۱/۴ درصد در

دسترسی به امکانات موجود در جامعه و رفع نیازهای اساسی انسان‌ها مستلزم برنامه‌ریزی‌های دقیق و مبتنی بر آمار و ارقام صحیح است. سرشماری به‌عنوان یکی از روش‌های اساسی در گردآوری اطلاعات جمعیتی تقریباً قدمتی به اندازه‌ی تمدن بشری دارد. هدف اصلی سرشماری نفوس و مسکن، گردآوری آمار و اطلاعات از کل جمعیت کشور به‌منظور شناخت ویژگی‌های جمعیتی و مشخصه‌های مسکن خانوارها در راستای تهیه‌ی اطلاعات مورد نیاز در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است. به عبارت دیگر از عمده‌ترین راه‌های شناخت ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی به‌منظور برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری، نظارت و ارزیابی خدمات و فعالیت‌های ملی و منطقه‌ای، بررسی نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن است. این سرشماری‌ها امروزه در اغلب کشورها به فاصله‌ی ۵ یا ۱۰ سال اجرا می‌شوند. سرشماری عمومی نفوس و مسکن در ایران در سال‌های ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ اجرا شده است. تمام سرشماری‌ها از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵ به فاصله‌ی زمانی ۱۰ سال و از سال ۱۳۹۰ سرشماری‌ها با فاصله‌ی زمانی ۵ سال به مرحله‌ی اجرا در آمده‌اند. از آنجایی که در این سرشماری‌ها جمعیت به‌عنوان محور و هدف توسعه، از ابعاد مختلف مورد توجه قرار می‌گیرد و اطلاعات به تفصیل گردآوری می‌شود، داده‌گان سرشماری‌ها از منابع بسیار غنی در شناخت ویژگی‌های جمعیتی کشور به شمار می‌آید. در این مقاله به ارائه و مقایسه‌ی برخی از شاخص‌های جمعیتی و روند آن‌ها بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن پرداخته

مهرنوش میرمحمد کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی و کارشناس پژوهشی گروه آمارهای اقتصادی پژوهشکده‌ی آمار است.

شکل ۱- میزان شهرنشینی در کشور، سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۵
 مأخذ داده‌ها: نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵، درگاه ملی آمار

سال ۱۳۳۵، به ۷۴٪ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است.

بر اساس آخرین سرشماری انجام شده در سال ۱۳۹۵، نسبت جنسی (نسبت جمعیت مردان به زنان) در کشور ۱۰۳ است. به این معنی که جمعیت مردان در کشور بیش از زنان است. نسبت جنسی جمعیت کل کشور طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ در جدول ۲ ارائه شده است. بر اساس این جدول بیشترین نسبت جنسی جمعیت کل کشور مربوط به سرشماری ۱۳۴۵ (۱۰۷) و کمترین آن مربوط به سرشماری ۱۳۹۰ (۱۰۲) است. این جدول نشان می‌دهد که در تمام سرشماری‌ها تفاوت قابل ملاحظه‌ای بین نسبت‌های جنسی مناطق شهری و روستایی وجود دارد. پیش از سرشماری ۱۳۹۰، در همه‌ی سرشماری‌ها نسبت جنسی مناطق شهری به مراتب بیشتر از مناطق روستایی بوده است. به عبارت دیگر نسبت جنسی در نقاط شهری تا سرشماری ۱۳۹۰ بیش‌تر از نقاط روستایی بوده و از سرشماری سال ۱۳۹۰ در نقاط روستایی نسبت به نقاط شهری بیشتر بوده است. بیش‌ترین تفاوت نسبت جنسی نقاط شهری و روستایی در سرشماری سال ۱۳۵۵، با عدد ۷ مشاهده می‌شود (جدول ۲).

وضع سواد در بین افراد جامعه، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین معیارهای تعیین میزان توسعه‌یافتگی هر کشور است. میزان باسوادی از تقسیم تعداد افراد باسواد در یک سن یا گروه سنی به جمعیت آن سن یا آن گروه سنی به دست می‌آید که عموماً به صورت درصد بیان می‌شود. بررسی میزان باسوادی طی سال‌های سرشماری بیانگر آن است که این شاخص از ۱۵/۱ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۸۷/۶ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. این میزان در فاصله‌ی بین سرشماری ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ سرشماری ۱۳۹۵ از ۳۴/۶ درصد به ۹۰/۸ درصد در نقاط شهری و از ۶/۱ به ۷۸/۵ درصد در نقاط روستایی رسیده است (جدول ۳).

بررسی نتایج سرشماری‌ها طی ۶۰ سال اخیر در ایران نشان می‌دهد

متوسط رشد سالانه (درصد)	جمعیت روستایی			متوسط رشد سالانه (درصد)	جمعیت شهری			متوسط رشد سالانه (درصد)	جمعیت کل			سال
	زن	مرد	مرد و زن تعداد		زن	مرد	مرد و زن تعداد		زن	مرد	مرد و زن تعداد	
-	۴۹٫۴۳	۵۰٫۵۷	۱۳۰٬۰۱۱٬۱۴۱	-	۴۸٫۴۳	۵۱٫۵۷	۵٬۹۵۳٬۵۶۳	-	۴۹٫۱۲	۵۰٫۸۸	۱۸٬۹۵۴٬۷۰۴	۱۳۳۵
۲٫۸۰	۴۸٫۳۶	۵۱٫۶۴	۱۵٬۹۹۴٬۳۷۶	۵٫۱۰	۴۷٫۹۶	۵۲٫۰۴	۹٬۷۹۴٬۲۴۶	۳٫۱۳	۴۸٫۲۱	۵۱٫۷۹	۲۵٬۷۸۱٬۲۲۲	۱۳۴۵
۱٫۱۱	۴۹٫۲۳	۵۰٫۷۷	۱۷٬۸۵۴٬۰۶۴	۴٫۹۳	۴۷٫۷۰	۵۲٫۳۰	۱۵٬۸۵۴٬۶۸۰	۲٫۷۱	۴۸٫۵۱	۵۱٫۴۹	۳۳٬۷۰۸٬۲۴۴	۱۳۵۵
۲٫۲۷	۴۹٫۰۷	۵۰٫۹۳	۲۲٬۶۰۰٬۴۴۹	۵٫۴۱	۴۸٫۷۱	۵۱٫۲۹	۲۶٬۸۴۴٬۵۶۱	۳٫۹۱	۴۸٫۸۷	۵۱٫۱۳	۴۹٬۳۴۵٬۰۱۰	۱۳۶۵
۰٫۲۸	۴۹٫۶۱	۵۰٫۳۹	۲۳٬۲۳۷٬۶۹۹	۲٫۲۱	۴۸٫۹۲	۵۱٫۰۸	۳۶٬۸۱۷٬۷۸۹	۱٫۹۶	۴۹٫۱۹	۵۰٫۸۱	۶۰٬۰۵۵٬۴۸۸	۱۳۷۵
-۰٫۴۴	۴۹٫۲۳	۵۰٫۷۷	۲۲٬۲۳۵٬۸۱۸	۲٫۷۴	۴۹٫۰۷	۵۰٫۹۳	۴۸٬۲۵۹٬۹۶۴	۱٫۶۲	۴۹٫۱۲	۵۰٫۸۸	۷۰٬۴۹۵٬۷۸۲	۱۳۸۵
-۰٫۶۳	۴۹٫۳۹	۵۰٫۶۱	۲۱٬۵۰۳٬۰۰۸	۲٫۱۴	۴۹٫۶۳	۵۰٫۳۷	۵۳٬۶۴۶٬۶۶۱	۱٫۲۹	۴۹٫۵۶	۵۰٫۴۴	۷۵٬۱۴۹٬۶۶۹	۱۳۹۰
-۰٫۶۸	۴۸٫۷۱	۵۱٫۲۹	۲۰٬۷۷۹٬۴۲۳	۱٫۸۷	۴۹٫۵۵	۵۰٫۴۵	۵۹٬۱۴۶٬۸۴۷	۱٫۲۴	۴۹٫۳۳	۵۰٫۶۷	۷۹٬۹۲۶٬۲۷۰	۱۳۹۵

جدول ۱- تغییرات جمعیت در سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵*

مأخذ داده‌ها: نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵، درگاه ملی آمار
 * جمعیت غیر ساکن در جمعیت روستایی لحاظ شده است.

جدول ۲- نسبت جنسی کشور به تفکیک نقاط شهری و روستایی طی سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۵*

شرح	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کل کشور	۱۰۴	۱۰۷	۱۰۶	۱۰۵	۱۰۳	۱۰۴	۱۰۲	۱۰۳
نقاط شهری	۱۰۶	۱۰۹	۱۱۰	۱۰۵	۱۰۴	۱۰۴	۱۰۲	۱۰۲
نقاط روستایی	۱۰۲	۱۰۷	۱۰۳	۱۰۴	۱۰۲	۱۰۳	۱۰۲	۱۰۵
اختلاف نسبت جنسی مناطق شهری و روستایی	۴	۲	۷	۱	۲	۱	۰	-۳

مأخذ داده‌ها: نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵
* جمعیت غیر ساکن در جمعیت روستایی لحاظ شده است.

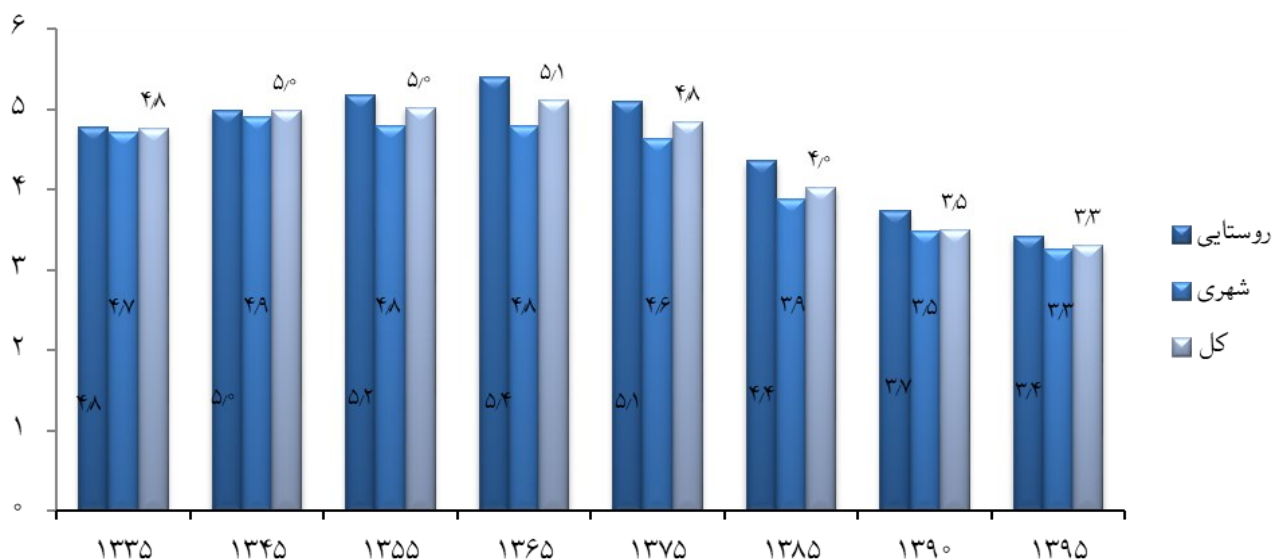
جدول ۳- میزان باسوادی جمعیت ۶ ساله و بیش‌تر کشور به تفکیک جنس و نقاط شهری و روستایی طی سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۵*

سال	کل کشور			مناطق شهری			مناطق روستایی		
	مرد و زن	مرد	زن	مرد و زن	مرد	زن	مرد و زن	مرد	زن
۱۳۳۵**	۱۵/۱	۲۲/۴	۸/۰	۳۴/۶	۴۵/۹	۲۲/۴	۶/۱	۱۰/۹	۱/۲
۱۳۴۵**	۲۹/۴	۴۰/۱	۱۷/۹	۵۰/۴	۶۱/۵	۳۸/۳	۱۵/۱	۲۵/۴	۴/۳
۱۳۵۵	۴۷/۵	۵۸/۹	۳۵/۳	۶۵/۵	۷۴/۴	۵۵/۶	۳۰/۵	۴۳/۶	۱۷/۳
۱۳۶۵	۶۱/۸	۷۱/۰	۵۲/۱	۷۳/۱	۸۰/۴	۶۵/۴	۴۸/۰	۵۹/۹	۳۶/۰
۱۳۷۵	۷۹/۵	۸۴/۷	۷۴/۲	۸۵/۷	۸۹/۶	۸۱/۷	۶۹/۳	۷۶/۵	۶۲/۱
۱۳۸۵	۸۴/۶	۸۸/۷	۸۰/۳	۸۸/۹	۹۲/۲	۸۵/۶	۷۵/۱	۸۱/۱	۶۸/۹
۱۳۹۰	۸۴/۷	۸۸/۴	۸۱/۱	۸۸/۶	۹۱/۵	۸۵/۶	۷۵/۱	۸۰/۶	۶۹/۴
۱۳۹۵	۸۷/۶	۹۱/۰	۸۴/۲	۹۰/۸	۹۳/۵	۸۸/۰	۷۸/۵	۸۳/۹	۷۲/۸

مأخذ داده‌ها: نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

* جمعیت غیر ساکن در جمعیت روستایی لحاظ شده است.

** در سرشماری سال‌های ۱۳۳۵ و ۱۳۴۵ درصد باسوادی برای جمعیت ۷ ساله به بالا محاسبه شده است.

شکل ۲- متوسط بُعد خانوار از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ به تفکیک کل، نقاط شهری و روستایی*

مأخذ داده‌ها: نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵، درگاه ملی آمار

* جمعیت غیر ساکن در جمعیت روستایی لحاظ شده است.

سرشماری سال ۱۳۹۰، ۴,۷۷۶,۶۰۱ نفر و در مقایسه با اولین سرشماری عمومی در سال ۱۳۳۵، ۶۰,۹۷۱,۵۶۶ نفر به جمعیت کشور اضافه شده است. میزان شهرنشینی از سرشماری ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ روند افزایشی داشته و از ۳۱,۴ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. نسبت جنسی در سرشماری ۱۳۹۵ در کل کشور برابر با ۱۰۳، و در نقاط شهری و روستایی به ترتیب برابر با ۱۰۲ و ۱۰۵ است. این شاخص در سرشماری سال ۱۳۹۰ در کل کشور و مناطق شهری و روستایی برابر ۱۰۲ بوده است. میزان باسوادی از ۱۵/۱ در سرشماری سال ۱۳۳۵ به ۸۷/۶ در سرشماری سال ۱۳۹۵ رسیده که نشان از اهمیت مسئله‌ی آموزش عمومی در کل کشور دارد. آهنگ رشد میزان باسوادی در سال‌های اخیر کم‌تر بوده و لازم است چاره‌ای برای آن اندیشیده شود. متوسط بُعد خانوار در سرشماری ۱۳۹۵ از کم‌ترین میزان خود یعنی ۳/۳ برخوردار بوده است.

منابع

درگاه ملی آمار، <https://www.amar.org.ir>، مرکز آمار ایران، شهریور ۱۳۹۶. نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵، وبگاه مرکز آمار ایران.

که از سال ۱۳۳۵ ساختار و بُعد خانوار (تعداد افراد در خانوار) دست‌خوش تحولات بسیاری بوده است. تغییرات فرهنگی از یک سو و افزایش تعداد ازدواج‌ها به دلیل افزایش تعداد جمعیت جوان از سوی دیگر باعث تشکیل خانوارهای بیشتر شده که در بُعد و رشد خانوار تأثیر گذاشته‌اند. بیش‌ترین مقدار متوسط بُعد خانوار در کل کشور مربوط به سال ۱۳۶۵ و برابر ۵/۱ است. همچنین بر اساس مشاهدات، بیش‌ترین مقدار این شاخص در نقاط روستایی در سال ۱۳۶۵ برابر با ۵/۴ بوده ولی در مناطق شهری بیش‌ترین مقدار شاخص مربوط به سال ۱۳۴۵ و برابر ۴/۹ بوده است. در سرشماری ۱۳۹۵ بُعد خانوار در کل کشور برابر با ۳/۳، در نقاط شهری برابر با ۳/۳ و در نقاط روستایی برابر با ۳/۴ بوده است (شکل ۲).

✽ جمع‌بندی

از آن‌جا که در هر کشوری توجه به تحولات جمعیتی، دولت‌ها را در برنامه‌ریزی سطوح خرد و کلان یاری می‌رساند، اطلاعات آماری به ویژه نتایج سرشماری‌ها اساس کار برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران محسوب می‌شود.

جمعیت کشور بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ برابر ۷۹,۹۲۶,۲۷۰ نفر بوده است که در مقایسه با

